

LIBRIS

Giulio Einaudi

Frânturi de memorie

Paveseiana

GIULIO EINAUDI

FRÂNTURI DE MEMORIE

Traducere din italiană de
Mara Chirițescu și Ștefania Iordan

Pavoriana

SUMAR

De la o vreme nu mai visez	5
Mașina de scris Olivetti	6
Un domn distins.	8
Închisoarea ne-a fript pe toți deopotrivă.	9
M-am dus în vizită la Valentino Bompiani	11
„Puiul se mănâncă în doi”	12
Într-o zi s-a întors acasă cu un sac.	15
Mi-a fost de ajuns că am învățat.	18
Nu disprețuia să fie curtată	19
O privire febrilă	21
Bulevardul cu castani	22
Faimosul matematician Peano.	24
Se plimba citind The Economist.	26
În afara timpului.	28
„Fără să sărim în aer la primul pas”	29
De-abia în zori îl prindea somnul	31
Într-o seară de vară, ultima lui vară	33
„Un însemnat exercițiu de inteligență”.	35
Într-o noapte eram eu de gardă	36
Convocat cu telegrame urgente	38
Din nimic se plăsmuiesc lungile angoase	40
Cărți poștale.	42
Antene misterioase	43
„Îți amintești de discuția noastră”	45
O plecare neanunțată	47
Birourile erau somptuoase.	52
Parcă îmi aduc aminte	53
Într-o vară, coborând de pe versant	54

„În loc să stai și tu deoparte”	56
Nu am vorbit până acum	58
Pierino e tot acolo, cu barca	60
Începu să desfacă pachetul.	62
Când trenul a intrat în vamă.	64
Nu l-am deplâns în mod deosebit	67
În alba provincie venetă	68
„Responsabilul cu bucătăria”	69
Rezultate explozive	70
A reușit să-și impună trenulețele	72
Când vezi un câmp de floarea-soarelui	73
Pierdut într-o colosală bibliotecă	74
Îți schimbă esența	75
În mod sigur avea să treacă pe acolo	76
O grandoare misterioasă.	78
Un adevăr care supără	80
De nedespărțit de editura sa	82
„Nu știu despre ce e vorba”.	85
O valiză mult prea grea	87
M-a invitat să mă întind pe pat	89
După ani buni de așteptare	90
Dimineața, pe o motonavă sovietică.	92
„Zveltă și incredibil de mlădioasă”.	94
Din zăpadă se ivește o lespede gri	95
Ne-am fi mutat bucuroși acolo	97
Un ceremonial deosebit de precis	100
„Judecătorii se tem nu treacă drept niște beoțieni”.	101
O preerie magnifică	104
Ai grijă unde pășești	106
Scrisul ei delicat a încetat într-o zi	107
Se apucă să improvizeze un discurs	108

„Returnat expeditorului”	109
O complicitate tăcută	111
Singur și părăsit în țara nimănui.	112
Într-o seară, Inge i-a invitat la Frankfurt	114
Amintirea jocurilor din copilărie	115
Pelerinajul clericilor vaganți	119
„Nicăieri nu stă scris”	121
Mi s-a părut că și atunci juca un rol	126
Adevăruri surprinzătoare pe care nu le mai auzai de la altcineva .	128
„Ai mers foarte departe”	130
Străfulgerări ale circuitelor mentale	133
Fără prea multe remușcări	136
El tăcea cu un aer jignit	138
Bârlogul unui urs ciufut	139
„Lui Giulio, cu afecțiune și teroare”	140
Un trandafir pe latura sudică	143
La despărțire.	144
Anexă	145
Surse.	146
Mulțumiri	147
 Frânturi de memorie, de Natalia Ginzburg	 148
 Note	 155

De la o vreme nu mai visez

De la o vreme nu mai visez. Mă trezesc de parcă timpul s-ar fi oprit în loc, sunt adus încet la realitate de gesturile instinctive ale obișnuinței, în vreme ce memoria mă face să trăiesc momente din trecut. Clipe nedeslușite, șterse adeseori de solicitări întâmplătoare din afara mea.

„Scrie, scrie” mă îmbie voci prietenoase. Dar îmi cer ele să vorbesc despre activitatea mea sau despre persoana mea, martoră a întâmplărilor? Poate despre amândouă, despre persoana mea întrucât sunt una cu activitatea mea; dacă m-aș fi ocupat de altceva, atât cursul vieții mele cât și posibilul interes pentru ea ar fi fost cu totul altele.

Amintirile se înfățișează confuz memoriei. Întâmplări mai vechi îmi revin limpeză în minte, altele, mai recente, de ieri, se risipesc. În paginile ce urmează voi fi deci inegal, mă voi apleca asupra unor amănunte nesemnificative, nu voi căuta să-l acaparez pe cititor: scriu pentru mine. Vocile prietenoase îmi sugerează să fixez în pagina scrisă tot ceea ce i se înfățișează nedeslușit minții, riscând să se piardă. Retrăind prin scris unele momente, mă agăț de viață.

Nu voi așterne aceste notări în ordine cronologică. Vor fi salturi continue în timp, nu vor fi puncte de referință, spațiul acordat unei întâmplări sau unei persoane nu va fi indiciul unei preferințe. Încredințez scrierea, responsabilitatea scrierii, în mod deosebit memoriei, din care voi încerca să depăn, ca pe un unic fir, emoții, amintiri, evenimente, trăiri afective.

Mașina de scris Olivetti

Mașina de scris Olivetti din anii '20, ce domnește în biroul de la Roma, funcționând încă, indică extensia interesului meu pentru scris. Și azi scriu, mai ales la mașină, pe o Olivetti portativă, note de serviciu și nu mai puțin faimoasele „însemnări către comisar”: observații trimise celui care timp de trei ani a avut responsabilitatea să administreze, după furtună,¹ editura întemeiată de mine,² sau „însemnări, serie nouă”, pe care le adresez așa-numitei „noi îndri-tuite” care are răbdare să-mi asculte sugestiile, criticile, doleanțele. Dar ce scriam în '29, ce scriam cu cea de azi, bătrâna Olivetti?

M-am investit dintr-o dată ca administrator al revistei tatălui meu³, *La Riforma sociale*, fondată de către Francesco Saverio Nitti⁴ la sfârșitul secolului al XIX-lea, și mi-am băgat în cap ideea că revista, centru de analiză economică, putea fi dezvoltată. Eram în 1929 și marea criză americană, căreia avea să-i urmeze New Deal-ul lui Roosevelt, a constituit o ocazie pentru o amplă dezbatere între economiștii ce se strâneau în jurul revistei.

Dar la acea Olivetti istorică, în afară de scrisorile în care solicitam colaborările sau mă întrețineam cu cititorii, copiam și distribuam fluturașii de propagandă ai grupării „Giustizia e Libertà”, mișcare clandestină care îl avea la Paris drept conducător pe Carlo Rosselli. Textele îmi erau pasate de Ernesto Rossi, eu le copiam și le distribuam la școală prietenilor, invitându-i, la rândul lor, să le copieze și să le distribuie.

Fratele meu, Roberto, nefiind la curent cu activitatea mea, în noaptea dinaintea referendumului din martie 1929, cu DA sau NU față de regim a fost prins și arestat, în vreme ce lipea mici înscrisuri cu NU pe marile manifeste care ne invitau să votăm DA, și, imediat după, poliția a descins în forță acasă făcând percheziție. Tatăl meu nu era acasă, era în vacanță, la Veneția, cu mama, poate pentru ca să nu voteze. Eram singur acasă, în camera mea, aveam într-un sertar al unei măsuțe câteva manifeste ale grupării „Giustizia e Libertà” bătute de mine la mașină. Poliția n-a percheziționat biroul tatălui meu, la vremea aceea senator al Regatului, a scotocit puțin printre articolele redactate pentru

revistă, n-a găsit nimic și nici în camera fratelui meu n-a găsit nimic. Când au intrat în camera mea, am dat dovadă de prezență de spirit întorcând măsuta cu sertarul spre perete, ei au crezut că măsuta nu avea sertare, au deschis un dulap, s-au mai învârtit puțin și apoi au plecat. Acesta a fost primul meu impact cu poliția, căruia i-au urmat zile apăsătoare până la eliberarea fratelui meu.

Ernesto Rossi a fost arestat după puțin timp, se aruncase încătușat din trenul care îl ducea de la o închisoare la alta, a fost prins după două zile de vânatoare nemiloasă, ispășind prin lungi ani de închisoare.

Doar acestea să fie amintirile bătrânei Olivetti din anii douăzeci? Poate că da, acum memoria mea urmărește alte fire și n-aș vrea ca unul să se împletească cu celălalt, riscând să facă noduri.

Un domn distins

Strada Arcivescovado 7, Torino. Într-o dimineață, pe la jumătatea anilor treizeci, un domn distins întreabă de mine.

Biroul meu, primul meu birou, era compus din două încăperi și un pod, folosit drept depozit. Am schițat eu însumi mobila biroului, fotolii cu brațe dintr-o bucată cu picioarele din esență tare de nuc, de neclintit, o masă supraetajată și un dulap-bibliotecă în spatele meu. Totul foarte sobru, aproape ascetic.

Nu știam că *Ordine nuovo*⁵ al lui Gramsci a avut sediul în același edificiu, dar domnul acela mi-a adus la cunoștință, s-a informat despre programele editoriale și mi-a spus că în străinătate, în anumite cercuri, activitatea mea era urmărită. După puțin timp și-a luat rămas-bun și n-am mai știut nimic despre el, cine era și de unde venea. Nici n-am încercat să cercetez: era o atmosferă de rezervă prudentă, vecină cu neîncrederea, ce se născuse în anii aceia. Înainte de vizită, la puține luni de la începutul activității mele, am fost arestat împreună cu alți prieteni, iar birourile din strada Arcivescovado, sigilate. De aceea eram prudent cu vizitatorii necunoscuți. „Cine a venit să vă vadă?” ar fi putut să mă întrebe. „Nu-mi amintesc, un cititor care dorea catalogul, informații despre viitoare planuri editoriale”.

Nu știu cum se petrec azi interogatoriile magistraților. Pe vremea mea adormeam în celulă, la ora două noaptea erai trezit și condus, niciun avocat prezent, în fața unui magistrat care te supunea la lungi și false interogatorii: „Știm cine sunteți dumneavoastră, nu vă fie teamă, îl cunoașteți pe cutărică?, dar pe cutărică? Și de ce? Și să nu știi, a nu dori să știi despre eventuala activitate conspirativă a unuia sau a altuia, a făcut ca participarea intelectualilor antifasciști la o activitate editorială să nu poată fi considerată o asociere subversivă.

Închisoarea ne-a fript pe toți deopotrivă

„Dar ideologia, unde-i ideologia,” va întreba careva, imaginându-și că un proiect bine definit stătea la baza activității.

Ar trebui să disting trei momente. Primul, de intens activism: de la fondarea editurii, în noiembrie '33, până la arestările din mai '35. Se creionează marile colecții, printre care „Saggi” (Eseuri), iese primul volum din „Biblioteca di cultura storica”, *Pensiero politico italiano* de Luigi Salvatorelli⁶, precedat de primele volume din colecția „Problemi contemporanei”, printre care *Che cosa vuole l'America*⁷ de Henry A. Wallace, în acea vreme vicepreședinte al Statelor Unite. Ne gândeam la un proiect editorial cu intervenții în domeniul istoriei, al criticii literare și științei, dar și cu aportul tuturor școlilor valide, care nu au fost aplatizate de prevalența politicii față de cultură.

Închisoarea ne-a fript pe toți. A fost tot mai dificil să lucrăm, mai dificil să răspundem așteptărilor cititorilor, singurii garanți ai supraviețuirii editurii. Dar această a doua fază care merge din anul '35 până în anul '37, n-a durat mult.

După ce s-a întors Pavese din domiciliul forțat⁸, am reluat legătura și cu Leone Ginzburg⁹, iar editura a intrat într-o fază extrem de bogată în inițiative. O fază marcată și de întâlnirea cu grupul tinerilor din Roma – Pintor¹⁰, Muscetta¹¹, Alicata¹² și Giolitti¹³ – dar și cu tinerii stângii creștine, dintre care se remarcă Felice Balbo¹⁴.

Sunt anii în care au fost publicate *Occasioni* de Eugenio Montale¹⁵, *Sommario della Storia d'Italia* de Luigi Salvatorelli, *Storia della Rivoluzione russa* de Chamberlain¹⁶, *La crisi della civiltà* de Huizinga¹⁷, *Riflessi condizionati* de Pavlov. De asemenea s-au publicat și *Paesi tuoi* de Pavese și din faimoasa colecție „Narratori stranieri tradotti”, ce-a debutat cu *I dolori del giovane Werther*¹⁸ de Goethe. Dar și *Rime* de Dante îngrijit de Contini¹⁹ și prima carte a scriitoarei Elsa Morante²⁰, destinată copiilor, *Le bellissime avventure di Cateri dalla trecciolina*. Și erau considerate „provocatoare” unele cărți din colecția „Universale”, printre acestea *Antologic di Spoon*

*River de Lee Masters*²¹ în traducerea Fernandei Pivano²² sau *Saggio sulla rivoluzione* de Pisacane²³, eseu îngrijit de Giaime Pintor.

Deceniul, de la fondarea editurii până la 25 iulie 1943 cunoaște trei momente. Pragmatismul, voință de a întreprinde, propensiunea etică l-au caracterizat. Aș vrea să-i las să vorbească pe protagoniști prin documente și mărturii, dar într-o perioadă marcată de liberul arbitru al unui regim polițienesc, documentele scrise sunt rare sau inexistente; mă voi lăsa, deci, în voia memoriei.

*M-am dus în vizită la Valentino Bompiani*²⁴

La începutul activității mele, în primele luni ale lui '34, m-am dus să-l văd pe Valentino Bompiani. Mi-a dat, dacă îmi amintesc bine, o lecție despre ce înseamnă editură și am ieșit din biroul său foarte sigur pe mine, încurajat de ideea că am un antagonist drept prieten pe drumul greu pe care abia am început să merg. Întâlnirile ce-au urmat, chiar dacă au fost rare, au fost constant dominate de un respect reciproc și i-am fost întotdeauna recunoscător pentru acea lecție. Doar Arnolando, marele Arnolando Mondadori²⁵, mi-a fost maestru în ale editării asemenea lui Valentino. În vreme ce Valentino excela în arta comunicării inițiativelor către public, Arnolando uimea prin priceperea, capacitatea de a intui impactul unui autor, al unei cărți și știa să aprecieze calitățile literare.

La Torino existau edituri de cultură, prima între acestea era cea a Fraților Bocca, cu un catalog nemaipomenit, pierdut după ce s-a ruinat. Îmi amintesc vechea librărie Bocca, poate cea mai bună la vremea ei din Torino, căreia i se adresau cele mai importante biblioteci străine pentru a-și procura cărți italienești, pentru a se abona la reviste. Bocca, Laterza, Treves erau exemple istorice; Mondadori și Bompiani, noii antagoniști. Era o concurență loială, cu multe domenii de deștelenit.

Când, în aceeași perioadă, m-am dus să-l vizitez pe Angelo Rizzoli²⁶, bătrânul, acesta m-a primit cu simpatie, dându-mi de înțeles că, în vreme ce el controla piața, eu puteam vinde cel mult câteva sute de copii ale cărților mele intelectualilor. Pe de altă parte, faima de editor pentru elite m-a urmărit mult timp. Nu aveam încă succesele unei Morante, ale unui Calvino²⁷ sau ale unui Bassani²⁸. Cu toate acestea, încă de pe atunci, unele cărți au ajuns la marele public. Dar, poate pentru că erau cărți „diferite”, cu greu erau considerate accesibile unei mari părți a cititorilor.